

Tauragnų krašto akmenų nebyli kalba apie senovę ir dabartį

Ko jau ko, o akmenų Tauragnų kraštui ponija gamta nepagailėjo. Dirvose besivartančius riedulius, anot poeto, „kaip galvos“, keiksnoja artojai, pagal dabartinę madą kai kurie naujakuriai jais dabina sodybas, įžymiausius lanko turistai. Mokslo žmonės iš jų skaito mūsų žemės ir jos gyventojų istoriją nuo seniausių laikų. Tik vietiniai juos, tuos žilos senovės liudininkus, dabar ne visus bepažįsta, dažnai nebežino, kuo jie įdomūs, nors kartais jie stūkso visai prie kasdien minamo tako. Tik knygoje, dažniausiai – mokslo veikaluose, enciklopedijose, aprašoma, kiek daug „žino“ tie nebyliais vadinami praeties liudininkai.

Nebajoriški Bajorai

„Tauragnų krašte, kaip niekur kitur, buvo daug riedulių, suneštų ledynų iš Baltijos kristalinio skydo Fenoskandijoje. Ypač riedulingi grindinių plotai plytėjo nuo Tauragnų į šiaurę pagal vieškelį į Pilkenius, Stūglius ir Bajorus“, - rašė Vilniaus universiteto prof. akad. Algirdas Gaigalas monografijoje apie Tauragnus iš serijos „Lietuvos valsčiai“. En-

nuoti kalvynai yra susidare tarp dviejų ledyno liežuvių. Šiems ledyno liežuviams stumantis, galynėjantis tarpusavyje ir tirpsiant, nugulė stori moreninio labai riedulingo priemolio sluoksniai. Priemolį perplovus ledyno tirpsmo vandenimis ir išnešus smulkžemį, liko stambūs kristalinių uolienu rieduliai, ledynų atvilkti iš Suomijos masyvų. (...) Perplovimas

liu.

Netgi tokių milžinų kaip Mokas, neabejotinai garsiausias Tauragnų krašto akmuo, 1968 m. paskelbtas geologiniu gamtos paminklu.

Išmintingieji akmenys - plaukikai

Per patį pavasarinį gamtos atgimimą aplankyti Šeimaties miške už dviejų šimtų metrų į kairę nuo Tauragnų-Šeimaties vieškelio už šešeto kilometrų nuo miestelio dunkstančius Moka su „sūnumi“ Mokiuku – didžiulis malonumas. Dar permatomas miškas, pervertas saulės spindulių stygomis, čiauška paukščių balsais, paklotė marguoja žiedų žiedais. Už lomalės kopdamas į šlaitą amžiams sustingo Mokas, jo papėdėje sukniubęs Mokiukas. „Tėvas“ - išties išpūdingas riedulys: jo

sunku pasakyti. Toks neeilinis akmuo apipintas įvairiais padavimais, bet visuose kartojasi vienas motyvas – kad Mokas su sūnumi į čionykštį mišką atplaukė iš anos pusės Tauragno ežero, kad Mokienė beplaukdama neiškentusi, nepaisydama draudimo atsigrežti atsisukusi ir nuskendusi ir kad „vyrai“, ilgai verkę ir vaitoję, išsielvarto pavirtę akmenimis. Priežastys, kodėl Mokams teko leisti į tokią pavojingą kelionę, skirtingose legendose nurodomos kitoniškos: tai pagony Mokai bėgę nuo artėjančių krikštytojų, tai išmintingasis Mokas supykęs, kad žmonės pri-

Mitologinio paminklo pavyzdys – dubenuotasis akmuo Indubakiuose, Vinco Balčiūno sodyboje.

traukę Napoleono armijos maršalo Nėjaus kariuomenės daliniai. Gal jie ir buvo apsisostę prie Moko? Šaltiniuose nurodoma, kad dar galima šiaip taip įžiūrėti akmenyje iškalta datą 1860 (kitur nurodomos kitos datos – 1866 ir 1873). Galbūt dabar tą mišlingą datą slepia samanos? Norint išstudijuoti apkerpėjusį didžiulio akmens kūną tektų gerokai pasičiupinėti; bet viename švaresniame plotelyje galima per-

pas Moka pasiklausti patarimo) šeima nusprendusi persikelti į kitą Šventosios pusę neapsikentusi žmonių elgesio – mat piemenys ant jo kūrenę ugnį, teršę jį, daužę, tad Mokai garsiai baubdami devynias paras plaukė į kitą upės krantą, tik Mokienė (ak, tas moterų nekantrumas!) atsigrežusi pasižiūrėti, ar toli nuplaukė, ir paskendusi. Sisai Mokas gerokai didesnis už tauragniškį – laikomas vienu didžiausių Lietuvos riedulių, vadinamas Puntuko broliu. Paskelbtas geologiniu gamtos bei archeologijos paminklu – istorikų nuomone, tai toteminis ir mitologinis akmuo ir kad toje vietoje buvusi senovės lietuvių alkavietė.

Senovės šventyklų liudininkai

Enciklopediniai leidiniai nurodo Tauragnų apylinkėse esant ir daugiau saugotinių riedulių. Nors su geologiniu gamtos paminklu Moku savo dydžiu jiems nėra ko lygintis, bet šie rieduliai įdomūs kaip mitologiniai akmenys, tarnavę senovės lietuvių religinėms apeigoms. Mokslininkai teigia, jog baltų kraštuose akmenys pradėti garbinti neolite (3000-1500 m. pr. Kr.) ir bronzos (1500-500 m. pr. Kr.) amžiuje: tikėta, kad akmenyse gyvena dievai, jiems melstasi, aukota, kai kurie akmenys buvo laikomi šventais. Mokslo veikaluose rašoma, jog Tauragnai greičiausiai buvę vienas iš senosios lietuvių religijos centrų, net išgalint krikščionybei čia dar ilgai būdavo atliekamos senosios apeigos. Daug akmenų įrašyta į nekilnojamojo kultūros vertybių registro

(Nukelta į 5 psl.)

Mokas – garsiausias Tauragnų krašto akmuo.

ciklopedijos „Mūsų Lietuva“ autorius Bronius Kviklys pasakoja iš vietinių žmonių girdėtą legendą, iš kur šiose apylinkėse atsiradę tiek riedulių: tai nelabasis atrišęs maišą ir pribarstęs neapsakomą daugybę didelių ir mažų akmenų. Bajorų visai nebajoriškai gyvenę valstiečiai dėl galybės akmenų negalėdavę žemės dirbti geležiniais įrankiais – turėdavę specialias žagres, akėčios būdavusios medinės, sudėtos iš kelių dalių, lengvai persiritančios per akmenis.

Mokslininkų aiškinimu, tai vis paskutinio ledynmečio prieš kokius keturiolika tūkstančių metų dovanėlės. Skaitykime geologijos žinovo aiškinimus toliau: „Šie akme-

buvo labai intensyvus, todėl daugelyje vietų liko ištisi akmenų grindiniai. Iki melioracijos čia plytėjo ištisi riedulynai“. Prof. Česlovas Kūdaba 1988 m. leidinyje „Kalvotoji Aukštaitija“ rašė: „Iki melioracijos per šiuos laukus vietomis būdavo galima žingsniuoti nuo vieno akmens ant kito ir taip toli toli... Gaila, kad laiku nesusiprasta keliolika hektarų anos Usnynės palikti gamtos, o kartu ir varginos kaimo žemdirbystės paminklu.“

Galima pabandyti pasitelkti fantaziją ir pasistengti bent menkai įsivaizduoti tų gamtos kataklizmų galybę, sugebėjusią iš Skandinavijos uolynų atgabenti ir palikti Lietuvos laukuose aibę mažesnių ir didžiulių riedu-

Indubakių geologinio draustinio rieduliai be šeiminių pastangų papuošę sodybą.

aukštis 2,8 m, ilgis 3,66 m, plotis 3,3 m, horizontali apimtis 9,64 m. (Kituose šaltiniuose pateikti parametrai šiek tiek skiriasi – matyt, tiksliai išmatuoti netaisyklingos formos akmenį sunku). Ir tai, kaip tvirtina vietiniai žmonės, virš žemės esą matyti jo tik trečdalis. Kaip ten yra iš tikrųjų,

Nedaug smalsuolių užklysta į mažai kam žinomą Indubakių riedulyną.

prato prie jo patarimų ir nustojo gyventi savo protu, tai dar būtų, už visą giminę plušęję Mokai nusivylę kitų žmonių tingumu ir nusprendę persikelti kitur... Pasakojimas, neva ant Moko pietavęs Napoleonas su kariais, gali turėti ir realaus pagrindo: 1812 m. per šias vietas į Rusiją

skaityti kelias didžiasias raides – gali būti, jog tai romėniški skaičiai. Kas žino, kokias iš tiesų paslaptis nutyli senelis Mokas!

Nors su Moku ir negali lygintis, bet gan išpūdingas (aukštis 1,7 m, ilgis 3,17 m, plotis 2,1 m, apimtis 8,1 m) knygoje aprašomas Kauprinių akmuo Vyžių kaime Minčiagirėje, taip pat saugomas gamtos įstatymų.

Įdomu, kad Šeimaties miško Mokas – ne vienintelis Lietuvoje: Moko esama Upninkų miške (Jonavos r.), Dieveniškų pilkapyne (Šalčininkų r.), o Ukmergės r. Pabaisko seniūnijoje netoli Sukinių kaimo esančio Moko su „sūnumi“ ir „biografija“ labai panaši į tauragniškio: išmintingojo Moko (apie kurį sakydavę: eik

Tauragnų krašto akmenų nebyli kalba apie senovę ir dabartį

(Atkelta iš 4 psl.)

mitologinių vietų sąrašą. Tokių paminklų grupei priklauso mitologiniai akmenys su duobutėmis bei plokščiadugniais arba smailiadugniais dubenimis arba pėdomis.

Iš tokių paminklų - akmuo Bajorų kaime ir Darymo, arba Usynės, akmuo Gaidžiuose. Mūsų laikus šie mitologiniai akmenys su kultinės paskirties žymėmis - duburiais pasiekė apipinti kitokio pobūdžio padavimais. Antai, seni žmonės pasakodavę, jog prie Bajorų mitologinio akmens vaidendavęsi. Apie Gaidžių mitologinį akmenį būdavo porinama, jog velniūktis susiderėjęs su

tas ar ne šitas? Samanomis apžėlęs - nesuprasi, duburiuotas jis ar ne, o ir prasibrauti prie jo per šabakštiną nelengva. Gal nė joks ne paminklas, o tiesiog akmuo, ir tiek, kokių, kaip sakytą, Bajorų apylinkėse daugiau negu reikia?.. O gal iš tiesų jis rodo prieš daug amžių čia buvus baltų alkavietę, kur vaidilutės kūrendavo šventąją ugnį?

Apie Gaidžių mitologinį akmenį dabartinės kartos gaidiškiečiai nė tiek nėra girdėję. Iš Gaidžių kilusi Aukšė Karnickienė-Andriusevičiūtė atsiminė tik tiek, kad būdami vaikai šokinėdavę nuo jo - žemė atrodydavo labai labai žemai. Bet šiam

Šiandieninė puošmena

Labiau pastebimi tarp šventųjų akmenų minimi dubenuotieji akmenys - pagoniškosios baltų religijos liudininkai. Jų randama visoje Lietuvoje. Šiais laikais žmonės juos va-

O prie Tauragnų mokyklos senajam tikėjimui tarnavęs akmuo laikomas dėl gražumo.

dindavo aukštaičių aukurėliais, perkūno girelėmis (mat jie panašūs į girnų su duobute grūdams). Ir apie juos, kaip ir apie visa, kas nekasdieniška ir nepažįstama, būta visokių padavimų - antai, apie Šinkūnų kaime ne per toli nuo kelio išsimėčiusius tris dubenuotus ir su „velnio pėda“ akmenis būdavo pasakojama, jog prie jų vaidenasi. Pačiuose Tauragnuose buvę keturi dubenuotieji akmenys. Per visokias melioracijas vieni gal sunaikinti, o kitus gal panaudojo statyboms (dekoratyvius riedulius mielai įmūrija į statinius arba šiaip padeda sodybai pagražinti). Vienas didokas dubenuotasis akmuo gražiai pasitarnavo ir dekoracijai, ir funkcijai prie Tauragnų mokyklos: kažkas sumanus sugalvojo jį įmūryti gėlynų kampe, kad nekantrūs vaikai netrumpintų kelio per žolynus. Tik dabar niekas negali pasakyti, iš kur šis paminklas atkeliavo.

Visu gražumu matyti archeologijos paminklas - dubenuotasis akmuo Indubakių kaime Vinco Balčiūno sodyboje. Dabartiniai sodybos šeimininkai senojo protėvių tikėjimo liudininką apsodino gėlėmis, o paminklinę lentelę, kai subyrėjo „val-

diškas“ ją laikęs betoninis stulpelis, pritaisė prie dailaus laukų riedulio.

Draustinis inkognito

Indubakių krašte - priešingoje nei Bajorai ir Gaidžiai pusėje, į pietus nuo Tauragnų, jau Saldutiškio seniūnijai

priklausančioje teritorijoje, - akmenų taip pat apstu. Čia išsipildė mokslininko Česlovo Kudabos mintis apie akmenų draustinio reikalingumą: 1971 m. paskelbti geologiniais draustiniais Indubakių ir kiek vakariau esantis

Nors ne paminklinis, bet išpūdingas.

Vajelių riedulynai. Vajelių geologinis draustinis užima dvylika hektarų. Geologų aiškinimu, akmeninga kalva susidariusi ledyno proteršoje, į kurią sušliauždavo rieduliai nuo ledyno paviršiaus. Prie Kemešio ežero rytinio kranto prisišliėjusio Indubakių draustinio plotas mažesnis - septyni hektarai, bet čia pilna iš žemės kyšančių itin stambių akmenų. Šaltiniuose užfiksuota pasakojimų, jog kai buvo pro Saldutiškį tiesiamas geležinkelis, akmenys iš riedulyno buvę naudojami statybai. Kurių negalėjo paimti, tuos palikę,

o trukdančius arti laidoję duobėse. Tačiau ir dabar daugybės jų kupros ar ir stamboki „kūnai“ pūps virš žemės - tikras prakeiksmas ūkininkams, kurių žemė čia buvo. Tik dabar pats gyvenimas talkina draustiniai - nei tau art, nei šienaut: sodyba, stovinti draustinio teritorijoje, kurios kieme taip pat dunkso solidūs rieduliai, atsėlinę beveik prie pastatų, nebe gyvenama. Gretimai esantis kino režisieriaus ir operatoriaus Petro Abukauskio įkurtas Vilko muziejus nūnai taip pat nutilęs, užžėlusiu taku. Visa bėda sodybų savininkams yra tai, kad draustinio statusas varžo laisvę kaip nori tvarkyti pastatus. Jeigu ne tai, tikriausiai šis gražus ir ramus nuošalus kampelis nebūtų ilgai tuščias.

Nuošaluma čia tokia, kad ne tik skandinaviečiai akmenys, netrikdomi žmonių ir žemės dirbimo padargų, gali godoti savo žilas amžių godas, - rojus laukinei gyvasčiai. Net surasti draustinį buvo nelengva - veltui tikėtasi pamatyti kokią rodyklę, o ir aplinkiniai gyventojai gerai nebe-

Naujienos

Mokslininkai spėja, kad ateityje virusai susirgimui tik daugės

Mokslininkai baiminasi, kad per ateinančius 20 metų visame pasaulyje smarkiai išaugs vėžinių susirgimų skaičius. Iki 2030-ųjų naujų susirgimų gali padaugėti 75 proc. Tokie atitinkamo tyrimo rezultatai skelbiami žurnalo „Lancet Oncology“ internetinėje versijoje.

Skurdžiausiose besivystančiose šalyse situacija gali būti dar prastesnė. Čia vėžio atvejų skaičius gali didėti net 90 proc., teigia Tarptautinio vėžio tyrimo centro IARC mokslininkai. Jie įspėja, kad ir pasiturinčios, ir besivystančios šalys turi tam rengtis ir imtis prevencinių priemonių.

Vėžys, be kita ko, plinta dėl besikeičiančių gyvenimo sąlygų ir įpročių, sakė tyrimo vadovas Fredis Brėjus (Freddie Bray). Plintant „tipiskam vakarietiškam gyvenimo būdui“, didėja ir vėžio rizika.

Ekspertai atkreipia dėmesį į besikeičiančius mitybos įpročius, didėjančias problemas dėl nutukimo, rūkymo, taip pat mažą žmonių fizinį aktyvumą. Ir tai, kad moterys, augant gerovei, gimdo vis vėliau ir vis mažiau vaikų, didina, pavyzdžiui, krūties vėžio riziką, sakė F. Brėjus. Dar vienas veiksnys yra vyresnis amžius, kurio sulaukia žmonės pasiturinčiose šalyse.

Kartu tyrimas parodė, kad tam tikrų vėžio rūšių, pavyzdžiui, gimdos kaklelio vėžio, kuri dažnai sukelia infekcijos, skaičius dėl geresnės prevencijos mažėja.

Pabėgėlių skaičius pasaulyje išaugo iki 43 mln.

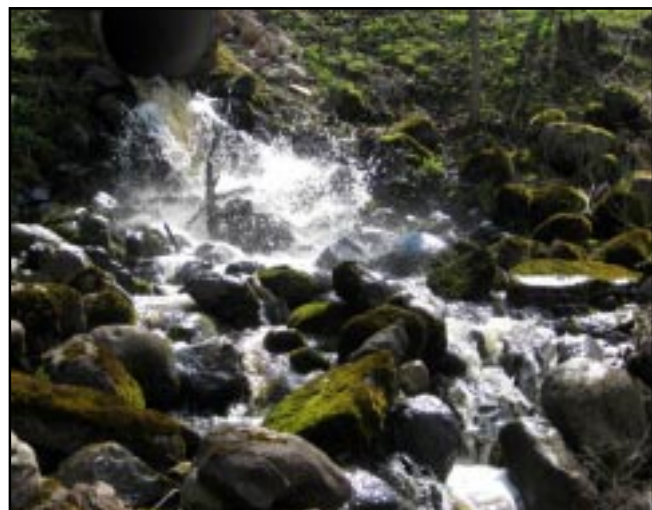
Pabėgėlių skaičius pasaulyje išaugo iki 43 mln. Tokius duomenis, pristatydamas 2006-2011 metų ataskaitą, Niujorke paskelbė JT pabėgėlių reikalų komisaras Antonijus Guteresas (Antonio Guterres).

Šiuo metu planetoje yra 26 mln. vadinamųjų vidaus pabėgėlių, kurie buvo priversti palikti namus savo šalyje ir negali į juos grįžti.

Kaip dabartinį pabėgėlių skaičiaus didėjimo pavyzdį A. Guteresas nurodė konfliktus Sirijoje ir Malyje, taip pat tarp Sudano ir Pietų Sudano.

Pernai JT pagalbos pabėgėliams organizacija (UNHCR) konstatavo didžiausią naujų pabėgėlių skaičių per dešimtmetį.

ELTOS inform.

Čia ne kalnų upė - tai į Tauragną alma upelis.

boba, kad didžiulį riedulį nuris į Darymo bala, bet neįveikęs, taip ir palikęs. Šiuos pasakojimus galima išskaityti knygoje, užrašytus iš seniau. Dabar sunku berasti, kad kas ką nors papasakotų apie šiuos riedulius - nelabai kas bežino, kuo jie svarbūs, o jokių ženklų ir nuorodų prie jų nėra. Ruošiantis ekskursijon palei Tauragnų krašto riedulius apie Bajorų mitologinį akmenį truputį pakonsultavo dabar uteniškė Birutė Maniūšienė-Kraujelytė, kurios tėviškė Bajoruose. Dar jauna moteris iš vaikystės žinojo, jog Tauragnų-Sirvydžių ir Bajorų-Musteikių kelių kryžkelėje dunkso paminklinis duburiuotas akmuo, atsiminė, kad vyresnieji pasakodavo apie jį. Bet po to, kai ir viena, ir kita apžiūrėjo me tą riedulį, vėl susitikus teko svarstyti - ši-

akmeniui pasisekė labiau nei bajoriškiam tuo, kad riogso jis aiškiai matomas, nors ir apžėlęs. Be to, šį riedulį nuo visiško nežinojimo „išgelbėjo“ 1949 m. Teofilio Tilvyčio brolio iškaltas žodis „Usynė“ tuomet oficialiosios valdžios garbintai poeto sukurtai poemai „Usynė“ atminti. Keičiantis laikams ir ideologijoms socializmo pasiekimus apdainavusi poema nebeteko buvusios reikšmės, bet kai kurie su meile gimtinei sukurti posmai apie šį, anot poeto, „skurdų kraštą“ ir šiandien skaitytojui limpa prie širdies. Kaip liudija pradžioje cituoti mokslininkų tekstai, Usynė tapo vos ne bendrinio šių vietovių vardu, vaizdžiai nusakančiu apylinkių artojams tekusią sunkią dalią, dėl kurios daugiausia kalti ledyno iš Skandinavijos atnešti akmenys.

Zita STUNDŽYTĖ
Autorės nuotr.